

FETTÂHÎ

(فتاحی)

Muhammed b. Yahyâ Sîbek
(ö. 852/1448 [?])*Hüsni ü Dil* adlı
eseriyle tanınan İranlı şair.

Nîşâbur'da doğdu. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Kaynaklarda Fettâhî mahlasının, lakabı olan ve Farsça'da "elma" anlamına gelen sîbekin Arapça karşılığı tûffâh kelimesindeki harflerin (ت ف ا ح) yer değiştirmesinden meydana geldiği söylenir. Bazan mahlas olarak Tûffâhî'yi de kullanan Muhammed b. Yahyâ'nın engin bilgisi ve güzel yazısıyla tanındığına bakarak iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir. Fettâhî'nin 852 (1448) veya 853 (1449) yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.

Eserleri. Güçlü bir şair olan Fettâhî'nin eserleri hakkında yeterli derecede araştırma yapılmadığından bunların tam bir listesi yoktur. Ayrıca bazı eserlerinin adları birbirine karıştırılmıştır. Birkaçı dışında eserlerinin hemen hepsi sembolik (alegorik) bir nitelik taşır. İbn Sînâ, Hâce Abdullah-ı Herevî, Sühreverdî el-Maktûl gibi bu mahiyette eser yazarların başında yer alan Fettâhî'yi en çok Sühreverdî el-Maktûl'ün *Mûnisül-‘uşşâk* adlı eseri etkilemiş olmalıdır.

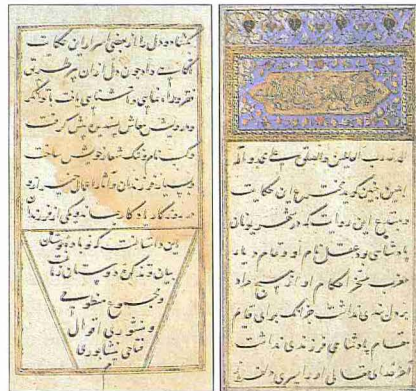
1. *Hüsni ü Dil*. Fettâhî şöhretini daha çok aşkla ilgili bu esine borçludur. Manzum ve mensur olmak üzere iki şekli bulunan *Hüsni ü Dil*'in manzum biçimine bazı kaynaklarda *Destûr-i ‘Uşşâk* adı verilmiştir (meselâ bk. Safâ, IV, 459-460). Ancak hezec bahrinde 5000 beyitten oluşan manzum şeklinin kütüphanelerdeki bütün nüshaları *Hüsni ü Dil* adını taşımaktadır. Müellifin *Şebistân-ı Hayâl* (*Hi-yâl*) adlı eserinde ismi geçen *Destûr-i ‘Uşşâk* başka bir eserin adı olmalıdır. *Hüsni ü Dil*'in konusunu, Yunanistan'da dünyayı hâkimiyeti altında tutan Akl'ın beden kalesine' hâkimîmdar olarak tayin ettiği, beden kalesinin dimağ kubbesinde oturan oğlu Dil (gönül) ile Aşk'ın kızı Hüsni (güzellik) arasındaki sevgi ve birbirine kavuşuncaya kadar vücudun başka organlarında geçen olaylar teşkil eder. *Hüsni ü Dil*'de özellikle Hüsni ile Dil'in birbirlerine yazdıkları manzum mektuplar edebî sanatlar bakımından ilgi çekicidir. Eserin her beytinde bir edebî sanata yer verilmiştir. *Hüsni ü Dil*'in son derece güzel bir nesta'likle 886'da (1481) istinsah edilmiş beş minyatürü ihtiva

eden bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 1708), bundan bir yıl sonra istinsah edilen minyatürlü başka bir nüshası da British Museum'da (Or., nr. 11349) bulunmaktadır (Meredith-Owens, s. 73). Eser Greenshield tarafından *Dastûr-ı ‘Ushshâk: The Book of Lovers* adıyla yayımlanmıştır (Berlin 1926). Manzum metnin kısaltılmış şekli olan mensur *Hüsni ü Dil*'in güzel bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (FY, nr. 421, vr. 55^b-85^b). Manzum *Hüsni ü Dil* A. Browne ve W. Price tarafından İngilizce çevirileriyle birlikte iki defa İngiltere'de (Dublin 1801, 1828), R. Dvorak tarafından da bir önsöz ve Almanca tercümesiyle birlikte *Husni u Dil: Schönheit und Herz* adıyla Avusturya'da yayımlanmıştır (Wien 1889). Eserin ilmi nesri Gulâm Rızâ Ferzânîpür tarafından gerçekleştirilmiştir (Tahran 1351 hş.). *Hüsni ü Dil* Anadolu'da çok tutulmuş, esere nazîreler yazılmış ve tercümeleri yapılmıştır. Muhyî-i Gülşenî'nin belirttiğine göre manzum *Hüsni ü Dil*'i önce Lâmiî Çelebi Türkçe'ye çevirmiş, Âhî bu çeviriyi uzun bularak kısaltmak amacıyla eseri yeniden tercüme etmeye başlamış, ancak yaptığı tercüme Lâmiî'ninkinden daha uzun olmuş ve onu bitirmeden ölmüştür. Şahıslar ve olayların seyri aynı olmakla birlikte bu iki çeviri anlatım tarzı bakımından aslından tamamen ayrı bir özellik taşımaktadır. Genellikle mensur olmakla birlikte bol miktarda manzum parçalara da yer verilen bu tercümelerde Fettâhî'nin adı geçmektedir. Âhî'nin *Hüsni ü Dil* tercümesi Çaylak Tefvîk tarafından önce *Asır* gazetesinde tefrika edilmiş, ardından

kitap halinde basılmıştır (İstanbul 1287). Fettâhî'nin manzum *Hüsni ü Dil*'ine dayanan Vâlî'nin *Hüsni ü Dil*'i manzumdur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2560). Fuzûlî, *Hüsni ü Dil*'in konusunu tıp alanına uygulayıp *Şîhhat u Maraz* adlı eserini yazmıştır (trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1940). Bu eserde Fettâhî'nin *Hüsni ü Dil*'inin etkisi görülmekle birlikte az da olsa konu bakımından ondan ayrılmaktadır. Şeyh Galib *Hüsni ü Aşk*'ında ya doğrudan veya Fuzûlî'nin eseri vasıtasıyla Fettâhî'den ilham almakla birlikte Nizâmî veya Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'undan da faydalanmıştır. *Hüsni ü Dil*'in mensur şekli küçük bazı ilâvelerle birlikte Muhyî-i Gülşenî tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu çevirinin tek nüshası Mısır'da Hidiviyeye Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içinde bulunmaktadır (nr. 23, vr. 253-277). Bütün bu eserlerde Muhyî-i Gülşenî'nin tercümesi dışında Fettâhî ve eserinin adı geçmemektedir. *Hüsni ü Dil* Hindistan'da da çok tutulmuş, esere manzum ve mensur birçok nazîre yazılmıştır. Bunlar arasında, Urduca mensur *Seb Res*'ten başka XVII. yüzyıl ediplerinden Hâce Muhammed Bîdil ve Dâvûd El-çî'nin Farsça; Zevkî, Mücrimî ve XVIII. yüzyıl ediplerinden Seyyid Muhammed Veliyyullah Kâdirî'nin Urduca yazdıkları *Hüsni ü Dil* nazîreleri meşhurdur.

2. *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lu-gât*. Adı yanlış olarak *Şebistân-ı Hayâl* veya *Şebistân-ı Hayât* şeklinde de kaydedilen bu eserin konusunu yine sembolik nitelikteki kavramlar oluşturur. Mukaddime mahiyetindeki bölümde Firdevsî, Evhadüddîn-i Enverî ve Senâî gibi ünlü şairleri öven beyitlerden sonra eserin birinci bölümü İslâm (إسلام) ve iman (إيمان) kelimelerindeki harflerin açıklanması ile başlar. Sekiz bölümden meydana gelen eserin son derece güzel bir nesta'likle yazılmış nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Yazma Bağışlar, nr. 2241). H. Ethé tarafından birinci bölümü Almanca'ya çeviren *Şebistân-ı Hayâl* de (Leipzig 1865, 1868) bu eser olmalıdır. 3. *Şebistân-ı Hayâl* (*Şebistân-ı Hi-yâl*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 3933). Çok defa *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lu-gât* adlı eseriyle karıştırılan bu kitapta belirtildiğine göre müellif gençliğinde hayal âleminde Şebistânîhayâl adı verilen bir şehre uğrar, orada kalenderlerin pîri Cemâleddîn-i Sâvî'nin çocuklarından bir ihtiyara rastlar. İhtiyar kendisiyle ilgili bilgiler verdikten sonra ona Hâfız-ı Şîrâzî ve Hüsrev-i Dihlevî gibi meşhur şairleri

Fettâhî'nin *Hüsni ü Dil* adlı eserinin ilk ve son sayfaları
(İÜ Ktp., FY, nr. 421, vr. 55^a, 85^a)

anmak amacıyla şiirlerini tazmin etmesini tavsiye eder. Fettâhî de bu tavsiyeye uyup bu şairlerin gazellerinin matla' beyitlerini alarak onları tazmin eder. 4. *Dîvân*. Fettâhî'nin gazel, kıta ve rubâîlerini ihtiva eden eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâtih, nr. 5399, vr. 1^b-55^a; Esad Efendi, nr. 3422, vr. 55^a-88^a kenarında). 5. *Risâle fi 'ilmi'l-bedî'*. Reşidüddin Vatvât'ın *Hadâ'îku's-sihr*'inden ve onda bulunmayan konularda başka kitabından faydalanılmak suretiyle kaleme alınan eser "mâna güzelliği" (1^b-24^a) ve "telaffuz güzelliği" (24^a-56^a) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Ayasofya, nr. K. 4000). 6. *Risâle fi 'ilmi'l-'arûz*. Eser yukarıdaki yazmanın 58^a-88^a varakları arasında yer almaktadır. 7. *Esrârî ve Humârî*. Bir esrarkeşle bir şarapçıyı konu edinen eser Füzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı kitabına ilham kaynağı olmuştur (Rypka, *HIL*, s. 285). 8. *Ta'birnâme*. Küçük bir manzumeden ibarettir (a.e., a.y.).

BİBLİYOGRAFYA :

Fettâhî, *Hûsn ü Dil* (nşr. Gulâm Rızâ Ferzân-pûr), Tahran 1351 hş., nâşirin önsözü, s. 5-12; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis* (nşr. Tayyâr Lad-çı), Taşkent 1961, s. 15; Devletşah, *Tezkire* (nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran 1338 hş., s. 470; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb*, Önsöz, s. XIII; Keş-fü'z-zunûn, I, 417, 666; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 741; Osmanlı Müellif-leri, II, 67; Abdülhüseyn Nevâî, *Hândmîr Ricâl-i Kitâb-ı Habîbü's-siyer*, Tahran 1324 hş., s. 108; İhsan Yârşâtur, *Şi'r-i Fârsî der 'Ahd-i Şâhrûh*, Tahran 1334 hş., s. 180-184; Münzevî, *Fihrist*, IV, 2811; II/2, s. 1637-1639; V, 3570-3571, 3676-3677; Hânbabâ, *Fihrist*, II, 1751, 2144; A. Bausani, *Storia delle literature del Pakistan*, Milano 1958, s. 111-117; a.mlf., *Fattâhî, EI²* (Fr.), II, 885-886; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 459-460; FME, I, 352-353; J. von Hammer, *Redekünste Persians*, Viyana, ts., s. 290; Rypka, *HIL*, s. 284-285; a.mlf., *Târîh-i Edebiyyât-ı İran* (trc. İsa Şihâbî), Tahran 1354 hş., s. 451-452; Merredith-Owens, *Handlist of Persian Manuscripts 1895-1966*, London 1968, s. 73; Cl. Huart, "Fettâhî", *JA*, IV, 582.

TAHSİN YAZICI

FETTENÎ

(الفتنى)

Cemâlüddin Muhammed
Tâhir b. Âlî el-Fettenî
(ö. 986/1578)

Hindistanlı hadis âlimi.

914'te (1508-1509) bugünkü adı Pat-tan (Arapça telaffuzu Fetten) olan Nehrevâle'de (Gucerât) doğdu. Siddîkî ve Gucerâtî nisbeleriyle de anılır. Küçük yaşta

Kur'an'ı ezberledikten sonra ilk öğrenimini Burhâneddin es-Semhûdî ve Nâkûrî gibi âlimlerden gördü. Hac için gittiği Hicaz'da (944/1538) bir müddet kalarak Ebû'l-Hasan el-Bekrî, İbn Hacer el-Heytemî, İbn Arrâk, Abdullah el-Ayderûs ve Cârullah el-Mekkî gibi âlimlerden ders aldı. Kâdiriyye ve Şazeliyye şeyhi Müttakî el-Hindî'ye intisap etti. Hindistan'a döndükten sonra ders vermeye başladı ve "Hint muhaddislerinin efendisi" lakabıyla meşhur oldu. Babasından miras kalan büyük mal varlığını talebelerine sarfetti. Seyyid Muhammed Gavs Şettârî ile Ekber Şah'ın sadrû's-sudûru Şeyh Abdünnebî meşhur talebelerindendir.

Bid'atlara karşı çıkan bir müceddid olarak önemli hizmetler yapan Fettenî, görüşlerini şiddetle eleştirdiği Mehdevîler'e karşı sert bir mücadele başlattı. Gucerât'ı fetheden Ekber Şah ile görüşerek (980/1572) şirk ihtiva eden unsurlarla mücadelede ondan destek sözü aldı. Gerçekten Mehdevîler'le mücadelesi esnasında yeni Gucerât valisi Hân-ı A'zam Mirza Aziz Bey'den büyük yardım gördüyse de onun yerine geçen Abdürrahim Hân-ı Hânân döneminde durum tersine döndü. Bu gelişmelerle ilgili şikâyetlerini bildirmek için Ekber Şah'ın sarayına gitmek üzere çıktığı yolculuk sırasında Mehdevîler'e mensup bir kişi tarafından Ücceyn yakınlarında öldürüldü (6 Şevval 986/6 Aralık 1578). Sâreng-pûr'da defnedilen Fettenî'nin kabri daha sonra kız kardeşinin oğlu Şeyh Nûr Muhammed tarafından Patan'daki aile kabristanına nakledildi.

Eserleri. Hadis alanında çalışmaları bulunan Fettenî'nin önemli eserleri şunlardır: 1. *Mecma'u bihâri'l-envâr fi garâ'ibi't-tenzîl ve lefâ'ifi'l-aḥbâr*. En meşhur eseri olup şeyhine atfen hazırladığı büyük bir Kur'an ve hadis lugatıdır. Kitabın hadislerle ilgili kısmı *Kütüb-i Sitte* hadislerindeki garib kelimeleri ihtiva etmektedir. Birkaç defa yayımlanan eser (I-II, Leknev 1248; I-IV, 1284, 1314) Habîbürrahman el-A'zamî'nin tahkikiyle yeniden neşredilmiştir (I-V, Haydarâbâd-Dekken 1967-1973; I-V, Medine 1415/1994). 2. *Tezkiretül-mevzû'ât*. Fettenî bu eserinde, münekkittlerin mevzû yahut zayıf olduğunda ittifak ettikleri veya makbul saymadıkları haberleri senedlerini zikretmeksizin bablara göre sıralamış, zaman zaman kendi görüşlerine de yer vermiştir. Mukaddimesinde bazı hadis terimleri, hadis uyduran kimseler

ve içinde uydurma rivayetler bulunan kitaplar hakkında kısa bilgilerin de yer aldığı eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1343; Bombay 1927; Beyrut 1399). 3. *Ḳânûnül-mevzû'ât ve'd-ḡu'afâ'*. Zayıf râvilerle hadis uyduranlara dair alfabetik bir eser olup *Tezkiretül-mevzû'ât* ile birlikte basılmıştır. 4. *el-Muḡ-nî fi zabḥi esmâ'ir-ricâl*. Yanlış okunma ihtimali bulunan bazı râvilerin isimleriyle ilgili olan eser İbn Hacer el-Askalânî'nin *Takrîbü't-Tehzîb*'i ile birlikte (Delhi 1290, 1320) ve müstakil olarak (Lahor 1973) yayımlanmıştır. 5. *el-Kifâyetül-müfriḥin*. Cemâleddin İbn Hâcib'in Arap gramerine dair meşhur eseri eş-Şâfiye'nin şerhidir (Hindistan 1284). Fettenî'nin bunlardan başka *Risâle fi luḡati'l-Mişkât* ve *Ta'liku't-Tirmizî* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fettenî, *Tezkiretül-mevzû'ât* (nşr. M. Abdülcelîl es-Sâmerûdî), Beyrut 1399, nâşirin mukaddimesi, s. 1-2; Abdülhak ed-Dihlevî, *Aḥbâr-ül-aḥyâr*, Delhi 1309, s. 272-273; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 410; Âzâd-ı Bilgrâmî, *Me'âşir-ül-kirâm*, Agra 1328, s. 194-196; a.mlf., *Sübḥat-ül-mercân* (nşr. M. Fazlurrahmân), Aligarh 1976, I, 109-114; Leknevî, *el-Fevâ'id-ül-behiyye*, s. 164-165; Abdülkâdir b. Abdullah el-Ayderûs, *en-Nûr's-sâfir 'an aḥbâr-ül-karnîl-'âşir*, Bağdad 1934, s. 361-362; Abdülvehhâb b. Ahmed, *Tezkire-i Muḥammed b. Tâhir* (trc. Seyyid Ebû Zafer Nedvî), Delhi 1954; Siddîk Hasan Han, *İthâf-ül-n-nübelâ'*, Kanpur 1288, s. 397-400; a.mlf., *Ebcedül-'ulûm*, Beyrut 1978, II, 22-223; Fakîr Muhammed Ceylemî, *Hadâ'îku'l-Hanefiyye*, Leknev 1906, s. 385-387; Rahman Ali, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Hind*, Leknev 1322, s. 195-196; Ali Muhammed Han, *Mir'âtü'l-Aḥ-medî*, Kalkûta 1928-30, II, 116-117; Serkis, *Mu'cem*, II, 1670-1671; Brockelmann, *GAL*, II, 416; *Suppl.*, II, 601-602; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhethül-havâṭir*, IV, 298-301; Zübeyd Ahmed, *The Contribution of India to Arabic Literature*, Allahâbâd 1945, s. 152, 254, 403; Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları* (yüksek lisans tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 39-40.

K. A. NİZAMI

FETVA

(الفتوى)

Fıkıhî bir meselenin dinî-hukukî
hükümünü açıklayan cevap.

"Yiğit, delikanlı" anlamındaki fetâ kelimesinden gelen fetvâ (fütyâ, çoğulu fetâvâ, fetâvî), sözlükte "bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap" anlamındadır. Fıkıh terimi olarak "fakih bir kişinin sorulan fıkıhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koy-